

ПЕДАГОГИКА

УДК: 812.51

DOI 10.33514/1694-7851-2022-4-177-184

Абдухамидова Б.А.

пед. илим. канд., доц.

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

aba.kg73@mail.ru

Абдухамидова Б.А.

канд. пед. наук, доц.

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

aba.kg73@mail.ru

Abduhamidova B. A.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

aba.kg73@mail.ru

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН
ТАЛАПТАРЫ, ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ ЖАНА ОКУРМАНДЫК
КЫЗЫГУУЛАРЫН ӨРКҮНДӨТҮҮ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ЖҮРГҮЗҮҮНҮН
ПРИНЦИПТЕРИ****ТРЕБОВАНИЯ К РАЗВИТИЮ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАЧАЛЬНОЙ
ШКОЛЕ, ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ И ПРИНЦИПЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПО УЛУЧШЕНИЮ ИНТЕРЕСОВ ЧИТАТЕЛЕЙ****REQUIREMENTS FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN
PRIMARY SCHOOL, PEDAGOGICAL CONDITIONS AND PRINCIPLES
OF ACTIVITIES TO IMPROVE THE INTERESTS OF READERS**

Аннотация: Макалада башталгыч класстардын окуучуларынын окурмандык кызыгууларын ойготуунун, көркөм чыгарманы окууга мотивациялоонун, окурмандык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун талаптары жана педагогикалык шарттары тууралуу сөз болот.

Жалпы дидактикалык принциптер жетекчиликке алынып, алар менен катар адабий окуу сабагында окурманды даярдоо, окууга кызыктыруу ишмердүүлүгүндө да эске алынуучу принциптерге токтолгон. Ар бир принцип мугалимдин ишмердүүлүгүнө жардам берип, анын окурманды тарбиялоо багытында жүргүзүүчү иш-аракеттерин жөнгө салып турары айрым мисалдар аркылуу белгиленет.

Негизги сөздөр: окурмандык кызыгуулар, педагогикалык шарттар, педагогикалык талаптар, мотивация, мотивациялоонун компоненттери, сөз өнөрү, компетенттүүлүк, окутуунун принциптери, аң-сезимдүү окуу, окутуунун методдору, окутуунун технологиясы

Аннотация: В статье рассматриваются требования и педагогические условия формирования читательской компетенции, мотивации к искусству, анализу произведения, пробуждению и развитию читательского интереса учащихся начальных классов.

Опираясь на общие дидактические принципы, было отмечено, что наряду с ними существует ряд принципов, которые должны учитываться в деятельности по подготовке и мотивации читателя к чтению на уроках литературного чтения и были выделены основные моменты. Каждый принцип иллюстрируется некоторыми примерами, помогающими деятельности учителя в сфере воспитания читателя.

Ключевые слова: читательские интересы, педагогические условия, педагогические требования, мотивация, компоненты мотивации, риторика, компетентность, принципы обучения, осознанное чтение, методы обучения, технология обучения.

Annotation: The article discusses the requirements and pedagogical conditions for the formation of reading competence, motivation for the art of the work, awakening, development of reading interest of primary school students.

In addition, it should be noted that there are principles of focusing attention when performing written works based on the work read, parallel reproduction of the work read with the mental activity of students with a special emphasis on the educational value of the work presented for reading. Each principle is illustrated by some examples that help the teacher's activities, regulates his activities in the field of educating the reader.

Keywords: reader's interests, pedagogical conditions, pedagogical requirements, motivation, components of motivation, rhetoric, competence, principles of teaching, fluent reading, conscious reading, teaching methods, teaching technology

Окуучуну окурман катары калыптандырууда «Адабий окуу» предметинин орду өзгөчө болуп, ошол предмет аркылуу окурмандык кызыгууларды ойготуунун, көркөм чыгармага мотивациялоонун, окурмандык компетенттүүлүктү калыптандыруунун өзүнчө талаптары жана педагогикалык шарттары бар [3, 9-б.].

Балдардын кызуугуулары ар түрдүү, себеби алар ар түрдүү үй-бүлөдө туулган, тарбия алган, чөйрөсү да ар башка – эң биринчи талап ошол ар түрдүү *балдардын ар түрдүү талаптарын эске алуу*. Мисалы, башталгыч класстын окуучуларынан кандай китептерди окуп жатканына кызыгып көрдүк. Алар фэнтези, детективдүү, окуялуу чыгармалар, күлкүлүү чыгармалар (комикс), аңгемелер, жомоктор, илимий-популярдуу чыгармалар, ырлар сыяктуу жанрлар болду. Мына ушул ар түрдүү окурмандык кызыгууну мугалим сөзсүз эске алуу керек.

Экинчи талап – *балдарды китеп окууга кызыгууну мотивдештирүү*. Анын жолдору: кызыктуу китептер тууралуу жарнамалоо иштерин жүргүзүү; авторлор тууралуу айтып берүү; айрым окуялар тууралуу сүйлөп берүү; жогорку класстын окуучу-окурмандары менен жолугушууларды өткөрүү; балдар жазуучуларынын кечелерин, телевидениеде чыгып сүйлөгөндөрүн көрүү; айрым темаларды, жанрларды окуп чыгууга сунуштөө ж.б.

Үчүнчү талап – *окурман катары баланын китеп окуусуна жардам берүү*. 2-4-класстарда бардык эле окуучулар китепти туура тандай албайт. Ошол туура эмес тандоодон баланын өмүр бою китептен көңүлү калып калышы мүмкүн. Ошондуктан мугалим, ата-эне, китепканасы, балдардын улуу ага-эжелери биримдикте иш жүргүзүп, бала эмнени окуп жатат, ошол окуганы ага ылайыктуубу, түшүнүктүүбү, андан тарбиялык таасир ала алабы – ушулардын баарын багыттап туруу керек.

Төртүнчү талап – *китептерди окурмандарга, жалпы журтка кеңири жайылтып этип туруу керек*. Мына ушуга байланыштуу түрдүү иш-чараларды уюштуруу – окурманды тарбиялоонун эффективдүү жолдорунун бири болмок.

Бешинчи талап – окула турган тексттерди тандоонун чен-өлчөмдөрүн (критерийлерин) жана принциптерин эске алуу. Булар төмөнкүлөр: баланын курагына ылайыктуулук; тексттердеги гендердик тең салмактуулуктун сакталышы, б.а., эки түрдүү жыныстагы каармандардын болушу; улутуна, жерине, тилине, өңү-түсүнө, жынысына, мүмкүнчүлүгү чектелгенине карата кемсинтүүгө (дискриминацияга) жол бербөө; көркөм деңгээлинин жогорулугу, бирок ашкере философиялаштырбоо ж.б.

Алтынчы талап – чыгармалардын тексттик, түрдүк жана жанрдык ар түрдүүлүгүн эске алуу. Башталгыч класстын окуучулары үчүн прозалык чыгармалар, эпикалык тек, алардын ичинен жомок, аңгеме басымдуу орунду ээлейт, бул ошондой чыгармаларды окуучулардын аңдап билүүсүнө ылайыктуу болот.

Жетинчи талап – окулуучу тексттерде кептин (речтин) ар түрдүү болушу. Текст баяндоочу (повествовательный), сүрөттөөчү (описательный), ой жүгүртүүчү (рассуждение) типте болот. Булардын ичинен башталгыч класстарда окуучулар көбүнчө баяндоочу типтеги тексттерди окуганга кызыгат, себеби алар түшүнүүгө жеңил. Ошону үчүн аларга сунуш кылынган тексттердин ичинде баяндоо менен бара-бара сүрөттөө кошулуп, анан ой жүгүртүүгө өтүү керек.

Сегизинчи талап – текстти туура түшүнүп кабыл алууда иллюстрациялоонун мүмкүнчүлүгүн пайдалануу. Художник-иллюстратор – текстти окурманга жеткирүүчү автордон кийинки адис. Кээ бир адамдар, алардын ичинен балдар, текстти окуганга караганда анын негизинде тартылган сүрөттөрдү карап чыкканга жөндөмдүү болот. Мындай визуалдык жөндөмдүүлүк ошондой балдарды китеп окууга тартуунун эң негизги стимулу болот. Көпчүлүк эле балдардын колуна китеп карматканда эң биринчи ошол китептин сыртына, анан ичтерине тартылган сүрөттөргө карап көрөт.

Тогузунчу талап – окууга сунуш кылынган китептин полиграфиялык-көркөмдүк сапаттуулугу. Мында китепке басылган сүрөттүн сапаты, китеп басылган кагаздын сапаты, боёктордун жана шрифтердин туура тандалышы, китептин версткасы жана дизайны эске алынат. Китеп ден соолукту сактоочу каражат болушу керек. Жаш балдар китепти окуп жатып чарчап кетсе, көзүнө туура эмес таасир берсе, дароо окуганын токтотот. Бул талап да маанилүү.

Онунчу талап – чыгарманын сюжеттик-композициялык түзүлүшүнүн баланын курагына жана кабыл алуусуна ылайык келүүсү. Т.а., сюжеттүү чыгарма салттуу сюжеттик-композициялык түзүмдөн турганы ылайыктуу.

Он биринчи талап – окуу китебине сунуш кылынган тексттер ошол класстын окуучуларына ылайыкташтырылышы керек. Текст окууга жана кабыл алууга туура келтирилиши абалга келтирилет. Бул ишмердүүлүктүн технологиялары: окуучу али маанисин биле элек жаңы сөздөрү азайтуу (5–7 пайыздын ашык жаңы сөз колдонбоо); эгер жаңы, түшүнүксүз сөздөр болсо, алардын синоними менен алмаштыруу; окшош сөздөрдү кайра-кайра колдоно бербөө; бала кабыл алууга татаал болгон сүйлөмдөрдү жөнөкөй сүйлөмдөргө ажыратып жазып чыгуу; эгер татаал сөз болсо, аларга маанилеш кыска сөздөрдү табуу; айрым татаал монологдуу сүйлөмдөр болсо, аларды жеңилдетип диалогго айландыруу, же ошондой татаал диалогдорду монологго айландыруу ж.б.

Он экинчи талап – текстте сөздөрүн катыш нормасын сактоо.

Жогорудагы талаптар аткарылганда гана окуучулардын окурмандык кызыгууларынын педагогикалык шарттары ишке ашат. Ал педагогикалык шарттар төмөнкүлөр менен байланышат.

Биринчи педагогикалык шарт. Класста жана класстан тышкаркы учурда окуу үчүн берилген тексттер бири-бирине проблемалык-тематикалык жактан байланышуу болуу

шарты. Мисалы, башталгыч класстардын окуу китептеринде материалдар ушундай тартипте берилет, айталык, жаз мезгилинде жаз жөнүндө аңгемелер жана ырлар берилет да, ошолор бири-бирин толуктайт жана балдардын түшүнүктөрүн бекемдейт.

Экинчи шарт – окуу ишмердүүлүгүн үзгүлтүксүз жүргүзүү шарты. Китеп окуу жазда, күздө, кышта болсун, каникулда болсун жүргүзүлүп турушу керек, бул иште тыным болбошу шарт.

Үчүнчү шарт – окурмандык кызыгууларды жогорулатуунун максатын, милдетин толук аныктап, пландаштырып жүргүзүү шарты. Бул мугалимдин алдын ала божомолдогун ишмердүүлүгү менен байланышат.

Төртүнчү педагогикалык шарт – окулган чыгарманы башка илимий-билимдер, мектепте окулуучу предметтер менен интеграциялоо. Айталык, Ата журт тууралуу көптөгөн ырлар окулат. Ошол кезде Мекен таануу предметиндеги Кыргызстандын жаратылышы, жаныбарлары, өсүмдүктөрү тууралуу окулган материалдар пайдаланылат.

Бешинчи шарт – окуу ишмердүүлүгүнө мектептин мугалимдерин гана эмес, китепканачыларды, ата-энелерди, жогорку класстын окуучуларын да жардамдаштыруу шарты.

Мында педагогикалык шарттар менен катар дидактикалык принциптер да мугалимдин окурманды тарбиялоо ишмердүүлүгүнө жардам берерин баса белгилөөгө болот.

Жалпы педагогиканын, анын ичинде дидактика бөлүмүнүн тарыхында окутуунун ондогон принциптери негизделген. Э.Мамбеткунов жана Т.Сияев дидактикалык принциптерге мындай аныктама берет: «Негизинен алганда, «принцип» термини алгачкы негиз, баштапкы идея жана өзүн-өзү алып жүрүүнүн эрежеси деген маанини түшүндүрөт. Дидактикалык принциптер жалпы максатка жана маселелерге тиешелүү болгондой окутуу процессинин мазмунун, формасын жана методун аныктоочу негизги жобо, эреже болуп саналат. Башкача айтканда, дидактикалык принцип окутуу процессинин жүрүшүн окутуунун негизги закондоруна жана закон ченемдүүлүктөрүнө туура келтирүүнүн нормалары, негиздери болот» [13, 25-б.]. Демек, ар бир дидактикалык принциптерден окутуунун конкреттүү жоболору жана эрежелери пайда болот.

Педагогика илиминин өнүгүшү менен дидактикалык принциптер дагы такталып, толукталып, башкача айтканда, өзгөрүп турат. Натыйжада, айрым бир дидактикалык принциптер өзгөрүүгө учураса, айрым бир принциптер жоюлуп, анын ордуна жаңы принциптер пайда болот.

Я. Коменский эң негизги дидактикалык принцип деп педагогикалык процесстин жаратылышка айкалышуу принцибин санаган [11]. Ошол эле учурда, ал башка принциптерди дагы негиздеген. Ал эми А. Дистервег болсо дидактикалык принциптерге атайын талаптарды коюуну көрсөткөн [6]. К. Ушинский төрт дидактикалык принципти киргизген: а) окуучулардын аң-сезимдүүлүгүнүн, активдүүлүгүнүн принциби; б) көрсөтмөлүүлүк принциби; в) удаалаштык принциби; г) билимдин бекемдиги принциби [14].

Окуу процесси башынан аягына чейин дидактикалык принциптерге таянуу менен жүргүзүлсө гана аныкталган жыйынтыкты берет.

Илимий педагогикалык изилдөөлөрдүн жана педагогикалык тажрыйбалардын натыйжасында төмөнкү дидактикалык принциптер иштелип чыккан: акыл-эстүүлүк жана активдүүлүк принциби; көрсөтмөлүүлүк принциби; системалуулук жана ырааттуулук принциби; бышыктык принциби; жеткиликтүүлүк принциби; илимий принцип; теориянын практика менен байланышы принциби; тарыхка кайрылуу принциби; улануучулук принциби; гумандуулук принциби жана башка [13, 194–195-б.б.].

Жогорудагылар жалпы дидактикалык принциптер, алар сөзсүз ар бир педагогикалык ишмердүүлүктө, анын ичинде башталгыч класс окуучуларынын окурмандык кызыгууларын өркүндөтүүдө жетекчиликке алынат. Алардан башка биздин темабызга байланыштуу адабий окуу сабагында окурманды даярдоо, окууга кызыктыруу ишмердүүлүгүндө да жетекчиликке алынуучу принциптер болорун, алардын бул чыгармачылык ишти жүргүзүү мүмкүн эместигин биз изилдөөбүздө текшерип көрдүк. Алардын негизгилерине токтолуп көрөлү.

Көркөм адабий тексттерди окуп-үйрөтүүдө окуучулардын психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу принциби. Мектептеги адабий окуу сабагынын өзөктүү багыты – чыгарманы окуу, аны түшүнүү жана ошол окууга окуучуларды кызыктыруу процесси. Бул процесс – татаал психологиялык процесс менен коштолгон баланын ишмердүүлүгүнүн өзгөчө системасы. Методологиялык булактарда көркөм чыгарманы кабылдоонун жана анын таасиринде болуунун психологиялык аспектилери Л.С. Выготский, Л.И. Божович, А.Н. Леонтьева, А.А. Леонтьев, П.М. Якобсон, О.И. Никифорова, С.Л. Рубинштейн ж.б. психологдордун эмгектеринде кеңири изилденген. Алардын изилдөөлөрү боюнча балдар окуп жаткан ар бир чыгарма ошол балага таасир этиши керек, анын таасирдүүлүгү ошол баланын эмоционалдуу сезимдеринен (кубануу, коркуу, ыйлоо, жек көрүү, боор ачуу ж.б.) байкалат.

Баланын китеп окууга кызыгуусунун ойгонушуна себеп болгон нерселер: биринчиден, үйдөгү шкафта китептердин көп болушу; ата-энелеринин китепке жакындыгы; китеп окууга психологиялык даярдыгынын болушу.

Психологиялык процесс катары китеп окуу төмөнкүдөй этаптардан турат: тамгаларды кураштыруу (а); текст түзүү (б); текстти түшүнүү (в); түшүнгөнүн кабылдоо (г); түшүнгөнүн башкаларга айтып берүү, же түшүндүрүү (д). Мына ушул этаптар бири-бирине байланыштуу болгондо гана окурман даярдалат, чыныгы окурман деп айтылат. Тамганы тамгага кошуп, сөз курап окуп, текстти аягына чыгуу – бул окурмандык маданият эмес, ал маданият ошол окулгандарды түшүнүүдө жатат.

Көркөм адабий тексттерди окуу ишмердүүлүгүн үзгүлтүксүз өткөрүп туруу принциби. Окуу ишмердүүлүгү ар күн сайын тынымсыз өткөрүлүп турушу керек. Тажрыйба көрсөткөндөй бир окуучу кандайдыр бир мезгил ичинде окуу менен алектенбей калса (ар кандай себептери болушу мүмкүн), анын окууга кызыгуусу пассивдешкендиги байкалат. Бул принципти ишке ашыруу үчүн ар бир окуучуга каттоо баракчасын түзүп, аны толтуруу тапшырмасын берүүгө болот.

Окурманды каттоо баракчасынан төмөнкүдөй нерселер аныкталат:

- бир жумада эң көп убактысын окууга жумшаган окуучу;
- үйдөгү жана класстагы окуунун байланышы;
- окулган чыгармалардын теги, түрү, жанры;
- окулган чыгармалардын авторлору ж.б.

Бул маалыматтар окуучулардын окуу ишмердүүлүгүн диагностикалоодо, мугалимдин иш-чараларды жүргүзүүсүндө жардам берет.

Үзгүлтүксүздүк принциби жалпы дидактикадагы системалуулук жана ырааттуулук принцибинен келип чыгат. Бул принциптин мыйзамдары: «Бул принципти ишке ашыруу үчүн төмөнкү эрежелерди, жоболорду сактоо сунуш кылынат:

- окулуучу материалдар алдын-ала пландаштырылат, логикалык жактан байланышкан топторго, бөлүктөргө бөлүнөт, алардын ар бири менен иштөөнүн тартиби жана методикасы аныкталат;

- ар бир темадагы таяныч билимдин элементтерин аныктоо, негизги идеяны, түшүнүктү бөлүп алуу, калган материалдарды алардын айланасына топтоштуруу;
- курсту окутууда фактылардын, закондордун, теориялардын ортосундагы байланыштар аныкталынып, алар белгилүү бир удаалаштыкта түшүндүрүлөт;
- окуу предмети тиешелүү илимдин «кичирейтилген көчүрмөсү» болгондуктан, ал илимдин логикасын бузбай, белгилүү система менен өтүү;
- теориялык билимдерди калыптандыруунун практикада текшерилген схемасын пайдалануу, үйрөнүлүүчү объектини жана предметти тандоо, теориянын негизин түшүндүрүү, теорияны өздөштүрүүчү элементтерин ачып көрсөтүү, теориянын натыйжаларын белгилөө, теорияны колдонуунун жолдорун жана чегин аныктоо;
- мурдагы өтүлгөн материалдарды тез-тез кайталоого жана өнүктүрүүгө көңүл буруу;
- окуу эмгегинин келечегин көрсөтүүгө аракет жасоо;
- бөлүмдү, курсту окуп бүткөндө сөзсүз жалпылоо жана системалаштыруу иштерин аткаруу;
- окуучуларды системалуу жана максаттуу байкоо жүргүзүүгө көнүктүрүү жана башка» [13, 197–198-бб].

Окулуучу адабий чыгармаларды окуп-үйрөнүүдө **окуучулардын жалпы жана жеке кызыкчылыктарын эске алуу принциби**.

Бул принципти туура колдонуу окуу материалын өз деңгээлинде өздөштүрүүгө жана окуучунун окууга болгон кызыгуусун арттырууга жардам берет.

Башка предметтерден алган билимдерди пайдалануу принциби. Окуу ишмердүүлүгүн дагы бир эффективдүүлүгү ушул принцип менен байланышат. Мисалы, 2-класстын адабий окуу сабагында «Берекелүү алтын күз. Күз келди» деген тема өтүлөт [1, 5-б.]. Сабактын максаттары: Күз мезгили кооздугу, берекелүүлүгү тууралуу баяндалган ырдын маанисин түшүнүп, сүрөт боюнча өз оюн айтып берүүгө, ырды шар, көркөм окууга көнүгүшөт; сулуулукка суктанып, эмгекчил, бирдиктүү болушуп, улуулардын накыл кептеринин маанисин түшүнүп, эсте тутушат; таанып-билүүчүлүк жөндөмдүүлүктөрү артат, билген, байкаган нерселерин адабий тилдин нормасында эркин айтып берүүгө машыгышат жана ой жүгүртүүгө көнүгүшөт.

Окурмандык ишмердүүлүктү калыптоо үчүн бул **чыгармачылык процессти максатка ылайык жүргүзүү принцибинин** да мааниси чоң. Бул принципке таянуу менен мугалим бул же тигил чыгарманы окууга киришүүдөн мурда өзүнө максаттарды коёт. «Манас» эпосунан алынган үзүндүлөрдү окутууда окурманды тарбиялоо үчүн мугалим өз алдына төмөнкүдөй максаттарды коёт: кыргыз элинин бай фольклордук мурасындагы идеялар менен тааныштырат; үзүндүлөрдөгү каармандарды сүрөттөөдөгү поэтикалык чеберчиликтерди көрсөтөт; элдик тилдин бай казынасынан айрым маалыматтар берилет; «Манас» эпосунун кыргыз элинин турмушундагы орду тууралуу түшүнүктөр берилет. Мына ушул максатка умтулган иш-аракеттерден соң окуучулардын «Манас» темасыны кызыгуусу артат. Ошол кызыгууну андан ары өнүктүрүү үчүн би нече иш-аракеттер жүргүзүлүүгө тийиш: «Манас» эпосунан китептерин таап, чакан үзүндүлөрүн окуу; чыгарманын негизинде тартылган анимациялык иштерди көрүү; «Манастын» аудиокитептеринен үзүндүлөр угуу; эпостун негизинде тартылган сүрөттөр менен таанышуу; айтуучулардын үнүн угуу, эпостон чакан үзүндү жаттап айтып көрүү ж.б. Мына ушундай чыгармачыл иш-аракеттер «Манас» эпосун окуп чыгууга окуучулардын кызыгууларын арттырат.

Адабий чыгарманы окууда окуучулардын турмуштук тажрыйбаларына таянуу. 2–4-класстын окуучуларында турмуштук бай тажрыйба жок болгону менен алардын да

белгилүү даражада билгендери, көргөндөрү кездешет. Мисалы, Инсерт ыкмасы аркылуу эмнени билерин жана жаңы билгендерин анализдеп, белгисиз, түшүнүксүз маалыматтарды системалаштырып, биргелешип иштөө көндүмдөрүнө ээ болушат. Мында алган билимди бекемдөө жана ой жүгүртүү үчүн суроолордун топтомун берсе болот жана алар аркылуу окуучулардан сабакта алган билимин жалпылоого мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Окурмандык ишмердүүлүккө үйрөтүүнүн дагы бир принциби – **окуу жана окууга кызыктыруу иштерин чыгармачылык менен колдонуу принциби**. Мында текстти окуу жана ошол тексттен соң окурмандардын окууга болгон кызыгууларын жогорулатуу үчүн педагогикалык ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүн (текстти көркөм окуу; текстти талдоо; текстти майда темаларга бөлүштүрүү; окуу менен бирге жазуу жумуштарын айкалыштыруу; окутууда заманбап технологияларды колдонуу; окуучулардын бири-бири менен баарлашуулары; окуучулардын мугалим менен диалогдору; анимация; слайд; китепкана менен байланышуу; китептин негизинде конференциялар жана викториналар өткөрүү; ошол чыгарманын негизинде сүрөт тартуу ж.б.) чыгармачылык менен колдонулушу керек. Аларды колдонууда чыгарманын табияты, балдардын кызыгуулары сөзсүз эске алынат.

Кенже класс окуучуларынын окурмандык кызыгууларын өнүктүрүп окууну уюштурууга жана өткөрүүгө педагогикалык жактан жетекчилик кылуу принциби. Бул принциптин курамы: биринчиси – окулуучу көркөм текстти аныктоо, б.а., мугалим окуучуларга окуй турган чыгарма, же китеп сунуш кылардан мурда ошол чыгарманы өзү бир нече жолу окуп чыгып, балдардын кабыл алуусуна ылайыктуулугун, тилин, тарбиялык маанисин, китепканалардан табылышын, канча нускада экендигин аныктайт; экинчиси – окулуучу көркөм чыгарма тууралуу окуучуларына, эгер үйгө тапшырмага берилсе, ата-энелерге кеңеш берет; үчүнчүсү – окуучуларынын баарынын колунда окула турган тексттин жетишилүүгүн камсыз кылуу; төртүнчүсү – окулган чыгармалары балдардын эсинде, турмуш практикасында канчалык колдонулуп жаткандыгына кийин да көз салып туруу.

Жогорудагы принциптерден башка да **окуган чыгармасынын негизинде жазуу иштерине аткарууга көңүл буруу, окулган чыгарманы окуучулардын ой-жүгүртүү ишмердүүлүктөрү менен параллель алып баруу, окуу үчүн берилген чыгарманын тарбиялык маанисине өзгөчө басым жасоо принциби** ж.б. принциптери бар.

Ар бир принцип мугалимдин ишмердүүлүгүнө жардам берип, анын окурманды тарбиялоо багытында жүргүзүүчү иш-аракеттерин жөнгө салып турат.

Башталгыч класстарда окуучулардын окууга болгон кызыгууларын мотивациялоонун эффективдүү жолдорунун бири – окуучулардын окуу ылдамдыгын байкоо жана аны туура багытка буруу. Муну үчүн атайын сабактар өтүлүп турат. Сабактын максаты: текст окуу аркылуу окуучулардын окуу ылдамдыгын текшерүү жана ал аркылуу алардын окуу техникасын өздөштүрүү деңгээлин байкоо; окуу техникасын өркүндөтүү аркылуу окуучуларды окуу маданиятына, окуу ишмердүүлүгүнө тарбиялоо; окурмандык маданиятты адамдын жалпы маданиятынын бир белгиси катары кароо менен, баланын инсандык ишмердүүлүгүнүн маданиятын өнүктүрүүгө багыттоо. Албетте, «Адабий» окуу сабагы окуучулардын адабий-көркөм чыгармаларды окуу, түшүнүү, ал боюнча ой жүгүртө билүү ишмердүүлүгүнө үйрөтүү болгондуктан, аларды, адегенде, окуу ишмердүүлүгүнө тарбиялап көнүктүрүү кажет. Ал үчүн окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнө жана формаларына жараша иш жүргүзүү максатка ылайык келет. Ошондуктан, бул сыяктуу иш-аракеттер китептин ар бир бөлүмү аяктаганда же чейректер аяктаган кезде окуп-үйрөнгөн тексттер боюнча окуу ылдамдыгын, анын жүрүшүндө аларды түшүндүрүп окуу деңгээлине ырааттуу көз салып туруу – мугалимдин бирден-бир маанилүү милдети. Мындайда мазмундуу, окуучулардын

ички муктаждыгына, кызыкчылыктарына ылайык тексттер чоң натыйжага алып барары бышык. Окутуу методдорунун ичинен проблемалуу окутуу да окуучулардын адабий-эстетикалык билимин түптөөгө кызыгуусун жогорулатат, өз алдынча чыгармачыл ой жүгүртүүгө, жекече оюн өз сөзү менен билдирүүгө өбөлгө түзөт» [5, 384-б.].

Жогоруда белгиленген иш-аракеттер ырааттуу, максаттуу жүргүзүлгөндө гана натыйжага жеткирерин белгилөөгө болот. Ал окуучунун окуу ишмердүүлүгүн системалуу өнүктүрүп жүрүп отуруу менен, окурмандык маданиятын калыптандырууга жол ачат. Мунун өзү башталгыч класстардын «Адабий окуу» сабагынын түпкү максаты экендиги көңүлдүн борборунда болууга тийиш.

Колдонулган адабияттар:

1. Абдухамидова, Б. Адабий окуу. Кыргыз орто мектептеринин 2-классы үчүн окуу китеби [Текст] / Б. Абдухамидова, С. Рысбаев, К. Ибраимова. – Б.: Принт-Экспресс, 2016.
2. Абдухамидова, Б. Адабий окуу. Кыргыз орто мектептеринин 3-классы үчүн окуу китеби [Текст] / Б. Абдухамидова, С. Рысбаев, К. Ибраимова. – Б.: Полиграфбумресурсы, 2014.
3. Башталгыч класстардагы кыргыз тил жана окуу боюнча предметтик стандарт http://kao.kg/wp-content/uploads/2020/03/Кыргыз-тил-жана-окуу_1-4_кырг.pdf
4. Башталгыч класстардагы окууга коюлуучу базалык талаптар [Текст] / Түз.: Токтомаматов А.Д. ж.б. ЮСАИД, «Бирге окуйбуз» долбоору. – Б., 2014
5. Бекбоев, И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. – Б., 2011. – 384-б.
6. Дистервег, А. Избранные педагогические сочинения. – М.: Учпедгиз, 1956. – 374 с.
7. Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар. Адабий окуу, 1–4-кл. [Текст] / Түз.: Рысбаев С.К. ж.б. ЮСАИД, «Сапаттуу билим» долбоору. – Б., 2012.
8. Рысбаев, С. Адабий окуу. Кыргыз орто мектептеринин 4-классы үчүн окуу китеби [Текст] / С. Рысбаев, К. Ибраимова, Б. Абдухамидова. – Б.: – 2015. https://st-0.akipress.org/st_bilimlib/9/0f576f7cdd5c9e5166d21cd26c2cbe59757f97c0.pdf
9. Рысбаев, С. Адабий окуу. Кыргыз орто мектептеринин 4-классы үчүн окуу китеби [Текст] / С. Рысбаев, К. Ибраимова, Б. Абдухамидова. – Б., 2015. – 168-б. https://st-0.akipress.org/st_bilimlib/9/0f576f7cdd5c9e5166d21cd26c2cbe59757f97c0.pdf
10. Касмамбетов С. «Адегенде сөз болгон...» Маектешкен Э. Какиева [Текст] / С.Касмамбетов // Тил жана маданият. – 2022, 4-март.
11. Коменский, Я.А. Избранные педагогические сочинения. Том 2. – М.: Педагогика, 1982.
12. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 5–9-класстар үчүн «Кыргыз адабияты» боюнча предметтик стандарты [Текст] <http://edu.gov.kg/media/files/b8c8c261-6bf7-4cad-b632-f3f0b5032e20.pdf>
13. Мамбетакунов Э. Педагогиканын негиздери: Жогорку жана орто окуу жайларынын студенттери менен мектеп мугалимдери үчүн окуу куралы. 2-бас. [Текст] / Э. Мамбетакунов, Т.М.Сияев. – Б.: Айат, 2008.
14. Ушинский, К.Д. Избранные педагогические произведения [Текст] / К.Д. Ушинский. – М.: 1968.
15. Байгазиев, С. Окутуунун жана тарбиялоонун философиясы [Текст] / С. Байгазиев. – Б., 2012

Рецензент: пед. илим. канд. Батыркулова А.Б.